

Environmentálny rozmer euroregiónov

Euroregióny sa často spomínajú v súvislosti s našimi pohraničnými oblasťami. Predstava o veľmi potrebnej rozsiahlej medzinárodnej spolupráci, ktorej majú byť euroregióny nástrojom, je veľmi všeobecná a nedáva úplný obraz o význame týchto iniciatív. Podrobnejšie treba poukázať na niektoré problémy a perspektívy tejto koncepcie i z hľadiska ochrany a tvorby životného prostredia.

Vznik a podstata euroregiónov

V súčasnosti existuje niekoľko desiatok takýchto regiónov v pohraničných územiach západoeurópskych štátov, hlavne na hraniciach s Nemeckom. Je to jeden z výsledkov snahy o odstránenie odmeraného postoja voči nim po II. svetovej vojne a dnes aj prejav ich hospodárskej vyspelosti. Často uvádzaným, všeobecným dôvodom vzniku euroregiónov, je prevencia proti novej neželateľnej migrácii obyvateľstva, či politicko-ekonomickým dôsledkom v prípade veľmi veľkých rozdielov medzi susednými regiónmi. Štátne hranice tvoria významné hranice kultúr, jazykov, konfesií, súčasne však na oboch ich stranách nachádzame veľa spoločného. Pre prírodu je štátna hranica neprírodná a prekračujú ju pozitívne, aj negatívne vlastnosti prírodných prvkov. Vzhľadom na to, že štátne hranice do určitej miery znamenajú diferencovanie charakteristík životného prostredia, využíva sa koncepcia euroregiónov i na riešenie environmentálnych otázok.

Hlavné dôvody vzniku euroregiónov:

- odstránenie niektorých vážnych rozdielov (v životnej úrovni, dynamike rozvoja atď.) medzi susediacimi regiónmi v rámci štátu, v rámci susediacich štátov i medzinárodných porovnaní;
- rozvinutie aktívnej spolupráce v oblasti spoločného záujmu jednotlivých častí na trhu;
- riešenie sociálno-ekonomických problémov v jednej časti euroregiónu, alebo problémov všetkých zúčastnených strán;
- riešenie spoločných environmentálnych problémov euroregiónu;
- snaha o zmierenie a budovanie vzájomného porozumenia, najmä v národnostnej a etnickej rozdielnosti alebo zmiešanom území euroregiónu.

Ide teda o koncepciu komplexného charakteru. Politika euroregiónov má jednak externý rozmer (je reakciou na záujmy európske, štátne, regionálne - euroregióny sa presadzujú voči inak konštruovaným regiónom), ako aj rozmer interný (zameraný na riešenie spoločných vnútorných problémov).

Väčšina z existujúcich euroregiónov má svoju hlavnú orientáciu (jeden, dva dominujúce smery spolupráce) - v agende niektorých dominuje napr. koordinácia a spoločný postup v oblasti turistiky, u iných to je problematika životného prostredia, či nezamestnanosti. Rôzne sú aj základné iniciatívne skupiny,

financovanie a podpora vôbec. Okrem miestnej zainteresovanosti a individuality každého euroregiónu má veľký význam podpora zo strany centrálnych vlád a Európskeho spoločenstva.

V pohraničných oblastiach (i v západnej Európe) môžeme nájsť i protichodné tendencie - obavy z ekonomickej expanzie suseda, zo straty kultúrnej a národnej identity, či nedôveru historického pôvodu. Často na veľmi krátkych vzdialenostiach nachádzame veľmi rozdielne prístupy k spolupráci. Kým na jednom úseku sa predstavy o spolupráci diametrálne odlišujú, v inej lokalite naopak, spolupráca prechádza na stále vyššie formy.

Najvšeobecnejšia charakteristika pojmu euroregión sa opiera o obsah pojmu región ako určitého územia, pričom za identifikačný znak sa považuje to, že prekračuje hranicu štátov (transhraničný región, angl. trans-frontier region) a medzi jeho jednotlivými časťami (oddelenými hranicami) existuje určitý vyšší stupeň organizovanej spolupráce.

Teória regionalizácie vymedzuje aj ďalšie prvky regiónu - jadro, centrum, perifériu, hranicu. V jadrách (najčastejšie mestách) sa koncentrujú rozhodujúce aktivity, často typické pre celý región. Za centrum (centrá) považujeme najvýznamnejšie jadro (jadrá) s radiaciami funkciami jadra i regiónu. S regiónom ich spájajú väzby, ktorých intenzita smerom k hraniciam regiónu klesá.

V rámci euroregiónov sa stretávame napr. s jediným významným centrom, alebo dvoma jadrami-centrami oddelenými hranicou atď. Niektoré euroregióny majú charakter typických periférnych regiónov - sú bez centra, alebo s veľmi slabými jadrami. Niekedy je pri ich formovaní rozhodujúca snaha vymaniť sa spod vplyvu silného centra. Práve vzťahy jadro-periféria nezriedka komplikujú už i tak dosť zložitý medzinárodný rozmer euroregiónu. Hranica euroregiónov pravdepodobne nikdy nebude typicky líniou, bude skôr pohyblivá a nejasná (v spríevodnej mape euroregiónov ČSFR sme využili najmä hranice administratívnych jednotiek a hranice prirodzené - rieku, horský hrebeň). Euroregión budú vždy charakterizovať jeho jadrá so svojimi územno-správnymi jednotkami (u nás napr. okresmi), ale mikroregióny sa budú v spolupráci angažovať rôzne.

Pri úvahách o možnosti vzniku euroregiónov sa najčastejšie využíva spoločné pôsobenie homogenity (istý jav alebo znak sa vyskytuje na celom území regiónu) a nodality (väzby na určité centrum - jadro) v danom priestore. Existencia týchto znakov

podporuje perspektívnosť euroregiónu, podnetná je napr. prírodno-socioekonomická regionalizácia (Miklós,1991). Inou možnosťou je princíp komplementarity: jednotlivé časti euroregiónu v rôznych štátoch spojením svojich predností do celku vytvoria hodnotnejšiu a komplexnejšiu oblasť. Práve spoločné znaky a rozdielnosti zohrajú špecifickú úlohu pri formovaní euroregiónov.

Základné predpoklady spolupráce a rozvoja euroregiónov:

- štátna hranica nie je súčasne fyzicko-geografickou bariérou, (aj keď to dnes nie je neprekonateľný problém);
- jednotlivé časti majú podobnú kombináciu krajinnokoologických podmienok;
- existuje prepojenie infraštruktúrou vyššej úrovne s dostatočnou kapacitou komunikačných línií prekračujúcich hranicu;
- na oboch stranách sú väčšie centrá - mestá s významnejším ekonomickým, kultúrnym, ale aj personálnym potenciálom (management, jazykové schopnosti atď.);
- určitá blízkosť - proximita, z hľadiska fyzickej blízkosti (vzdialenosti), ale aj príbuznosti historickej, kultúrnej, politickej, atď.;
- akceptovateľná rozdielnosť na báze komplementarity - vzájomné dopĺňanie sa častí euroregiónu;
- existencia možnosti využitia komparatívnych výhod jednej časti euroregiónu na pôsobenie v celom jeho území;
- schopnosť formulovať spoločnú, dostatočne prítiažlivú ideovíziu pre spoluprácu, so spoločným prospechom;
- prítomnosť iniciatívnych a rešpektovaných osobností, schopných vstúpiť celým svojím kreditom do tejto spolupráce (reprezentatívna elita), najmä kým ju budú schopní prevziať jej konkrétni vykonávatelia.

Pri definovaní euroregiónu má veľký význam rozmer spolupráce. Nemyslíme tým, či je pracovné spoločenstvo bilaterálne alebo multilaterálne. Plne rozvinutý euroregión má svoje spoločné orgány, napr. koordinačný výbor, informačné centrá, výročnú konferenciu, má svoje tlačové orgány i svojich predstaviteľov - výkonných i reprezentatívnych, bohatú sieť formálnych i neformálnych kontaktov. Má viacero orientácií (v ekonomike, kultúre, atď.), ale hlavne svoje rozhodujúce smery spolupráce a spoločné projekty. Do organizácie euroregiónu vstupujú verejné i private inštitúcie, prezentujú sa v ňom záujmy samospráv, regiónov i štátov. Jeho podstatu ani zďaleka nenaplnia jednoduchá obchodná výmena v rámci firiem tejto oblasti, či sporadická výmena dychoviiek. Naš záujem sa orientuje na environmentálnu spoluprácu, riešenie otázok ochrany prírody a likvidáciu jestvujúcich negatívnych stavov. Táto formujúca sa medzinárodná platforma môže významne pomôcť riešiť spoločné problémy.

Hlbšia perspektíva euroregiónov z environmentálneho hľadiska smeruje k lepšej organizácii priestoru, ako doplnku národného štátu a administratívneho členenia. Je krokom v smere "komunalistickej" (angl. communitist) ekocentrickej ideológie (Pearce, Turner, 1990), zdôrazňujúcej nevyhnutnosť decentralizácie a samosprávy socioekonomických systémov pre udržateľnosť rozvoja. Môže obsahovať i črty bioregionalizmu, viery v existenciu prirodzených regiónov, obhajobu praktickej etiky v krajine, snahu o udržanie miestnej a regionálnej kultúry

v širokom zmysle slova, proti globálnej monokultúre (Alexander, 1990).

Pohraničie býva priestorom stretu rôznych prístupov štátov k environmentálnym problémom. Na týchto miestach sa niekedy rozbieha i jednota ochranárskych hnutí, minimálne na umiernených a radikálov, či konštitucionalistov a "nedočkavých". Tu sa potom môže stratiť veľká časť prínosu pre životné prostredie.

Tab. Euroregióny v ČSFR

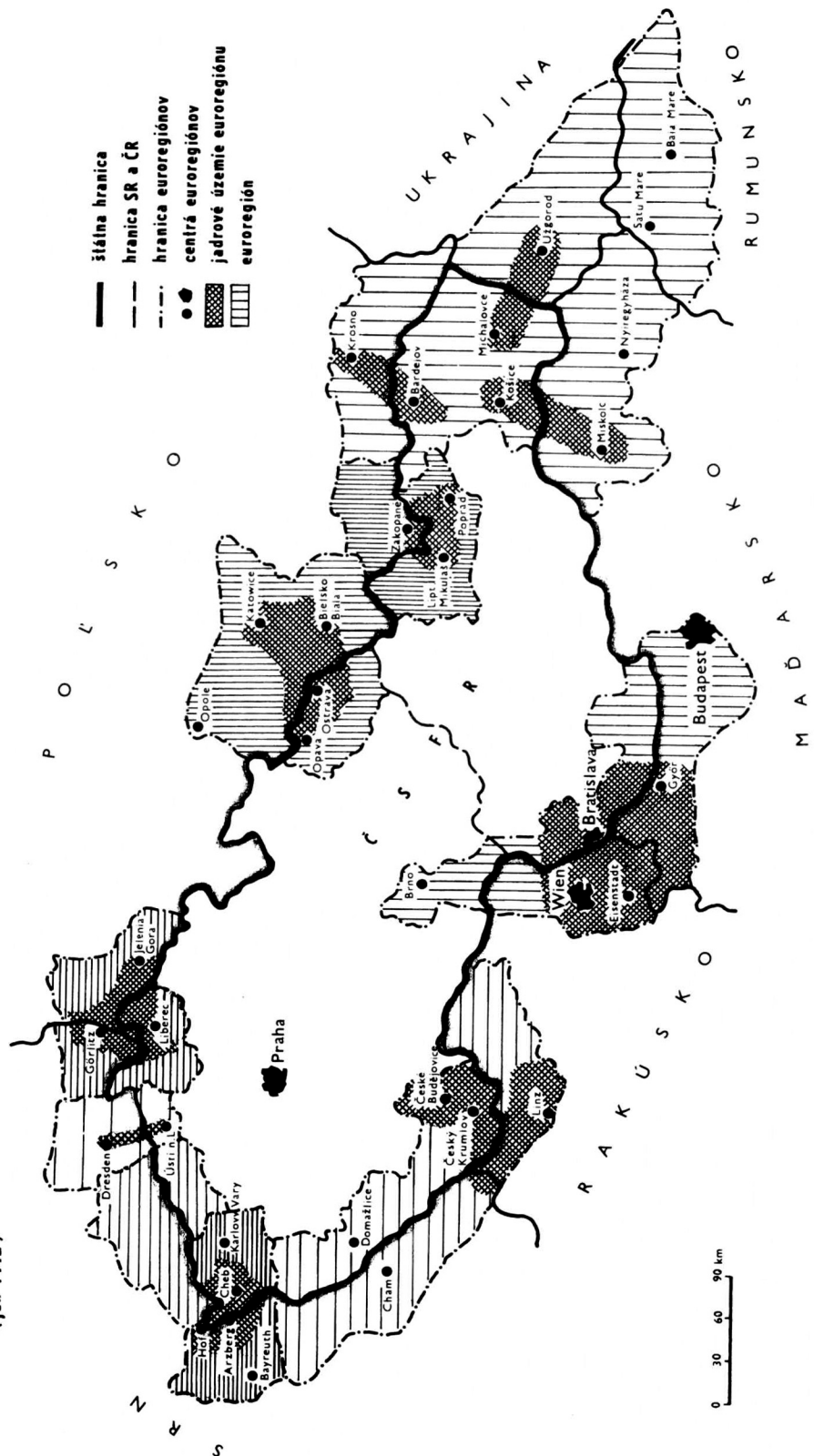
Názov euroregiónu (najpoužívanejší, alebo pracovný)	Centrá v ČSFR	Centrá mimo ČSFR
"Nisa"	Liberec	Jelenia Gora Gorlitz
"Regio Egrensis"	Cheb Karlovy Vary Sokolov	Arzberg Bayreuth Hof
"Labe"	Ústí n. L., Děčín Teplice	Dresden Pirna
spolupráca Čechy-Bavorsko-Rakúsko - "Šumava"	České Budějovice Český Krumlov Domažlice	Linz Bad Leonfelden Cham
"Trojzemie" Sasko-sev. Čechy-dolné Sliezske	Ústí n. L., Liberec Most, Jablonec Karlovy Vary	Wroclaw Dresden Cottbus
"Sliezske"	Ostrava Opava, Č. Těšín	Katowice Opole, B. Biala
spolupráca Dolné Rakúsko - Južná Morava,	Znojmo	Laa an der Thaya
"Podunajsko"	Bratislava Brno	Wien, Budapest Eisenstadt, Győr
"Karpáty"	Košice Michalovce Prešov Bardejov	Miskolc, Krosno Užhorod Nyiregyháza Satu Mare
"Tatry"	Poprad Lipt. Mikuláš	Zakopanė

Pozn. V tabuľke sa uvádzajú transhraničné regióny s dokumentovanou snahou o euroregionálnu spoluprácu v dostupných informačných zdrojoch. Sú tu i euroregióny v samých počiatkoch (napr. Dolné Rakúsko - Južná Morava) i viaceré prekrývajúce sa euroregióny s nevyjasnenou územnou stratégiou (napr. v oblasti severných Čiech). Mapa obsahuje len územia euroregiónov s opakovanou snahou o formovanie euroregiónu. Nepoukazuje na potenciálne územia pre euroregióny (napr. Lučenec - Salgótarján).

Environmentálny rozmer euroregiónov v ČSFR

Otvorenie sa svetu po r.1989 prináša obrovský tlak na dovtedy zanedbané pohraničné územia, ktoré sa stávajú z rôznych hľadísk stredobodom pozornosti. Rôznorodosť problémov determinuje i základný rozdiel v charaktere hraníc medzi bývalými socialistickými krajinami a hranicami s Nemeckom a Rakúskom. Tento rozdiel sa odráža aj v stupni transhraničnej spolupráce. Výraznejšia odozva prichádza zo strany Nemecka a Rakúska, ako od ostatných štátov.

EUROREGIONY V ČSFR
(jún 1992)

Diskusia o pohraničnej spolupráci sa sústreďuje na tri hlavné problémy - ekonomický rozvoj, ochranu životného prostredia a otázky národného záujmu. Kým v pohraničí západných Čiech prebieha na tomto základe ekonomický rozmach, založený na investíciách v ČSFR a zamestnávání našich pracujúcich v Nemecku, v pohraničných regiónoch Slovenska sa koncentrujú negatívne dopady ekonomickej transformácie s veľkým tlakom na zvládnutie sociálno-ekonomickej situácie. Tieto regióny predstavujú značný ekonomický potenciál, ktorý sa má v rámci koncepcie euroregiónov ďalej aktivizovať.

Časti jednotlivých euroregiónov obsahujú rozhodujúce jednotky ekonomického potenciálu republík: ťažbu uhlia (sev. Čechy, Ostravsko), výrobu energie (sev. Čechy, Ostravsko, Hodonín, Vojany, Temelín vo výstavbe), chemický priemysel (sev. Čechy, Bratislava, Ostrava, južná Morava, východné Slovensko), podobne i ťažký a strojársky priemysel, atď. Do pohraničia sa sústredili veľké investičné akcie JE Temelín, VD Gabčíkovo a pod..

Novovznikajúce euroregióny majú aj veľké environmentálne problémy (sev. Čechy, Ostravsko, Bratislava), ale aj veľké prírodné hodnoty, v prvom rade národné parky a CHKO (napr. NP Šumava, CHKO Lužické hory, NP Podyjí, TANAP, CHVO Žitný ostrov, atď.). Pohraničné oblasti však majú často komplikovanú národnostnú a jazykovú štruktúru, negatívne psychosociálne ukazovatele obyvateľstva, vyššiu nezamestnanosť. Toto všetko ešte komplikuje rastúca internacionalizácia týchto priestorov, nejasná formulácia národných záujmov i nepriehľadné hierarchické vzťahy a záujmy (lokalita-okres-región atď.), nielen v rámci našej časti euroregiónu.

Mapa upozorňuje, aký značný potenciál republiky sa môže naďalej aktivizovať zvládnutím transhraničnej spolupráce. S výnimkou Pražského, všetky naše najsilnejšie regióny sú časťami euroregiónov. Za budúce jadrá rozvoja môžeme považovať hlavne Pražský a Severočeský región (so zvýšeným dôrazom na opäť sa formujúci pól rastu v Liberci), ďalej Sliezsky (Ostrava), Podunajský (Bratislava, Brno) a Východoslovenský región (Košice). Súťaž o budúce výsadné postavenie v strednej Európe prebehne medzi Pražským, Podunajským, Mnichovským regiónom a novým jadrom Nemecka - Berlínom. O jeden hierarchický stupeň nižšie (v súvislosti s ČSFR) ich budú nasledovať Severočeský, Sliezsky a Východoslovenský región. Až nižší význam budú mať ostatné územia republiky, vrátane ďalšieho možného rozvoja euroregiónov u nás.

Pri tomto koncentrovanom záujme o územia euroregiónov je nevyhnutné, aby obsahovali aj silný environmentálny rozmer. Veľmi dôležité je nájsť si partnerov nielen pre rozvoj, ale aj pre záujmy životného prostredia na opačnej strane hranice. Euroregióny nie sú zákonne konštituovanou formou spolupráce, závisia od iniciatívy zainteresovaných miestnych obyvateľov. Aj keď je to do určitej miery limitujúce (nemôžu uzatvárať medzinárodné dohody), môžu vykonať kus práce v príprave konkrétnej koordinácie spoločného postupu, pripravovať podklady dokumentov pre vyššie stupne rozhodovania. Súčasťou spoločných orgánov sa musia stať útvary (komisie, výbory) zaoberajúce sa životným prostredím, treba prepojiť informačné systémy monitoringu živ.prostredia, aby svojou argumentačnou bázou boli schopné konkurovať skupinám orientovaným na ekonomický

rozvoj i v oblasti plánovaných aktivít. Bolo by vhodné, aby sa už od začiatku v politike euroregiónov uplatňoval tento rozmer a aby sa stal jedným z rozhodujúcich smerov. Environmentálna dimenzia sa musí presadiť do celkovej vízie euroregiónu, a tak, ako do organizácie vstupujú podnikateľské osobnosti, musia i sem vstúpiť osobnosti. Podobne, ako budú podporovať túto koncepciu štátne orgány v rámci regionálnej i medzinárodnej politiky, musia ju sledovať aj orgány štátnej správy v životnom prostredí, hlavne presadzovať ekologicky vhodnejšie rozvojové programy.

Environmentálne problémy v pohraničných oblastiach sú veľmi citlivé a čas je tu jedným z odporcov veľkých zmien. Zložitosť pohraničia podporuje čo najmenšiu mieru zmien, hlavne v najbližšej kontaktnej zóne (asi do 20 km od hranice). Preto treba presadzovať skôr projekty menších rozmerov, vychádzajúce z poznania podmienok.

V priestoroch transhraničných regiónov sa stretávajú prvky globálnej súťaže - snaha o zvládnutie vzťahov, rozvoja a správania sa ľudí v pohraničných regiónoch a ochrana životného prostredia. Kto túto kombináciu zvládne v najprogresívnejšej podobe úžasne získa, najmä v Európe. Naše euroregióny sa nachádzajú v úvodných fázach rozvoja a existuje veľká možnosť zvýrazniť tu ekologickejšie možnosti rozvoja. Náznaky v niektorých našich formujúcich sa euroregiónoch (Regio Egrensis, Šumava, Tatry, Podunajsko, Karpaty) sú nadejné.

Literatúra

- Alexander, D., 1990: Bioregionalism: Science or Sensibility? Environmental ethics, 12, Summer, p.161-173.
- Anderle, A., 1992: Physical planning and environmental care, Sborník ČGS, 97,2, p.67-74.
- Čeřovský, J., 1992: Pohraniční chráněná území, Ochrana přírody, 47,4, p. 110-114.
- Dienstbierová, I., 1991: Regio Egrensis. Mezinárodní politika, 15,4, p. 11-12.
- Hering, J., 1991: La Regio - Actualités et potentialités de la coopération transfrontalière entre des régions riveraines du Rhin Supérieur. Regio Basiliensis, 31,2, p.97-104.
- Gorzalak, G., 1992: Polish Regionalism, paper presented at the European Science Foundation and The Commission of the European Communities Conference: Integration and Disintegration: Regionalism and the State in West and East Europe. Aquafredda di Maratea, Italy, 2-7 May.
- Miklós, L., 1991: Prírodno-socioekonomická regionalizácia Slovenska - podklad na nové administratívne členenie. Živ. Prostr., 1, p.18-25.
- Pearce, D. W., Turner, R.K., 1990: Economics of natural resources and the environment, Harvester Wheatsheaf, London.
- Slowe, P. M., 1991: The geography of borderlands: the case of the Quebec-US borderlands. The Geographical Journal, 157,2, p.191-198.
- Federálne Ministerstvo zahraničných vecí - Data, Dokumenty, 1-12, 1991; 1-5, 1992.
- Ročenka 1990 - Životní prostředí České republiky, 1991. Vydalo Ministerstvo životního prostředí ČR.